

SANJIN SOREL, KRISTINA POSILOVIĆ
Bujska 11, 51 000 Rijeka
ivana.sorel@ri.t-com.hr

DRUŠTVENA FUNKCIJA MAJKE/MAJČINSTVA U PJESNIŠTVU PRVE POLOVICE XX. STOLJEĆA

U radu se analizira antologija Side Košutić i Vinka Nikolića *Hrvatska majka u pjesmi* kroz vizuru discipliniranja feminističkoga glasa prve polovice XX. stoljeća. Pritom se registrira uloga tradicije, patrijarhata i katoličke književnosti te strategije samih pjesnikinja u konstituiranju paradigme. Šireći funkciju majčinstva u reprezentaciji izvan okvira antologije formira se i književnopovijesna okosnica jednog fenomenološkog toposa koji će se, osobito u drugoj polovici stoljeća, još intenzivnije ukazati kroz podjelu sfera na intimno i javno.

KLJUČNE RIJEČI: *feminizam, majčinstvo, žensko pjesništvo.*

Premda će središte ovoga teksta biti antologija *Hrvatska majka u pjesmi*, u susuredništvu Side Košutić i Vinka Nikolića (Zagreb, 1941.) dakle na samome početku 2. svjetskoga rata, on će zahvaćati šire područje vezano uz poziciju ženskoga glasa/diskurza u pjesništvu prve polovice XX. stoljeća, osobito u njezinoj patrijahatom kodificiranoj društvenoj funkciji majke.

No, kodifikacija Majke, barem kada je o književnosti riječ, osobito o pjesništvu seže još u srednjovjekovnu i renesansnu književnost, a vezuje se uz Majku Božju i to je fiksiranje njezine funkcije odigralo najvažniju ulogu koja se s vremenom samo dodatno učvršćivala. Tako Valnea Delbianco navodi da je "najomiljeniji lik brojnih srednjovjekovnih tekstova hrvatske književnosti Blažena Djevica Marija ili Majka Božja. O Mariji, simbolu nježnog materinstva, pjevalo se kao majci Kristovoj, odvjetnici i zaštitnici ljudi pred Bogom. Iz XIV. stoljeća sačuvana je u glagoljaškom tekstu *Pariškog zbornika* pjesma 'O Marija, Božja mati', a dio iste pjesničke zbirke je i 'Pěsan od muki Hrstovi', u kojoj se prikazuju Isusove muke i žalost Marijina" (Delbianco 2006: 139). Najstariji pjesnički tekst, pisan latinicom na hrvatskome jeziku u kojem se slavi uzvišenost i dostojanstvo Marijino, je "Šibenska molitva" ili "Gospina pohvala", zapisana sredinom XIV. stoljeća. U ovoj je pjesmi ona je "mati... utišenje... veselje... izbavljenje... utočište... ufanje... pomoćnica i kraljica... život i otvorenje vrat rajnih..." (Delbianco 2006: 138-139). No, da je prikazivanja majčinstva od strane umjetnica još i početkom 70-ih godina bilo rijetko svjedoči nam studija o američkoj umjetnosti Andree Liss koja propitkuje prikazivanje javnih i privatnih prostora kroz fokus majčinstva u različitim tipovima

odnosa prema trudnoći i djeci koje prokazuje izrazito patrijarhalnim (Liss 2009: 36). U tom kontekstu zanimljivo je da nema puno tekstova koji o hrvatskome ženskome pjesništvu prije rata govore na bilo koji način, pa ni u formi feminističkoga čitanja. Jedan od tih tekstova svakako je i onaj Željke Vukajlović simptomatično nazvan "Književnice" u zborniku *Rodno / spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*, koji se više bavi anglosaksonkim te opće slavenskim književnicama negoli hrvatskim, a sudeći po tekstu pjesništvo se ni ne spominje.¹ Najveći posao u rasvjetljavanju ženskih priloga povijesti hrvatske književnosti, odnosno pjesništva svakako je knjiga Zdenke Marković *Pjesnikinje starog Dubrovnika* u kojoj ne samo da reinterpreтира poznate autorice nego i priču širi na nove, u rasponu od renesanse (Julija i Nada Bunić, Cvijeta Zuzorić) do baroka (Marija Dimitrović Bettera, Lukrecija Bogašinović Budmani, Anica Bošković) te uloge ženskih dumanskih manastira u kulturnom i književnom životu Dubrovnika. Pa ipak, o majčinstvu i književnosti gotovo da nije pisano, osobito nije razrađena njezina funkcija u pjesništvu, u prvome dijelu XX. stoljeća.

Naravno da se pokušaj kodificiranja majčinstva pri kraju prve polovice stoljeća referira na procese nastajanja ženske pjesničke književne povijesti, koja je samo segment ulaska žena u društvene sfera pa i u umjetnost. Sjetimo se samo, primjera radi, tek dva umjetnički krucijalna momenta. Prvi se odnosi na osnivanje *Kluba likovnih umjetnica* u Zagrebu 1928. godine te njihovih brojnih izložbi u zemlji i inozemstvu (osnivačice su Lina Crnčić-Virant te Nasta Rojc)² kao i drugi koji se tiče dvaju tiskanih brojeva *Almanaha društva hrvatskih književnica* i pripadajuće mu biblioteke (1938–39).

No, tim je umjetničkim projektima prethodio društveni rad prvih dvadesetak godina XX. stoljeća poznat kao *filantropski feminizam*. "Kroz dvije temeljne aktivnosti – filantropiju i obrazovanje, žene daju prilog izgradnji građanskoga društva, a ujedno formiraju i sebe kao građanke" (Jakobović Fribec 2007: 202). Aktivistički se zauzimajući za elemente socijalne politike koja uključuje obrazovanje djevojaka, humanitarni rad, očuvanje baštine te, usto, osnivajući brojne ženske udruge (*Gospojinski klub* iz 1901., te *Društvo svjesnih žena u Zagrebu*, 1920.³, ali i 1903. "zagrebački *Klub učiteljica* inicira osnivanje *Udruge učiteljica Hrvatske i Slavonije*" [Jakobović Fribec 2007: 204]) i ženske časopise (*Na domaćem ognjištu*, pokreću ga Jagoda Truhelka i Marija Jambrišak, a već 1901. preimenuje se u *Domaće ognjište*, *Ženski svijet*, kasnije *Jugoslavenska žena*) žene postavljaju temelje i za bogatiji književni rad. Taj je rad, književni, skupljen u *Bibliografiji ženskih pisaca* koji obuhvaća razdoblje prisutnosti spisateljica u književnosti između 1661. i 1935. godine. To izuzetno plodno prosvjetiteljsko razdoblje s druge se strane nastoji kontrolirati.

¹ Na stranu činjenica da je tekst prepun općih mjesta te da zapravo se ne saznaje puno o hrvatskim književnicama, kojih gotovo da i nema. Na ovome mjestu mi je samo naznačiti obrise jednog pitanja, a koje se odnosi na politike feminizma, u kojoj mjeri je on, u navedenom slučaju, kritika patrijarhalnosti, a u kojoj se mjeri iscrpljuje u općenitostima, bez znanstvene akribije koja se podrazumijeva u takovrsnom zborniku.

² "Izložba kluba likovnih umjetnica". 1939. *Almanah društva hrvatskih književnica* 2, 1: 88–90.

³ Slavica Jakobović Fribec ističe kako se kroz ta dva društva primjećuje razvoj feminizma u Hrvatskoj, od organiziranja žena prvenstveno zbog vlastita obrazovanja te mogućnosti ulaska u svijet rada pa do dvadeset godina kasnije jasne kritike patrijarhata.

Dakle, s druge, retrogardne strane, treba vidjeti važnost katoličkoga pokreta u rasponu od početka stoljeća do pred kraj 2. svjetskoga rata. Časopis *Hrvatska straža* u prvom broju iznosi programatski tekst kojemu je cilj obrana kršćanske vjere. Na planu estetike Milanja će estetičku normu nazvati *platonovskim dijalozima* jer su im u fokusu interesa istinito, dobro i lijepo, a sve u svrhu estetičkog uzgoja naroda (Milanja 2010: 277–278). Premda su žene tek rubno sudjelovale u njemu, znajalnije kao pripovjedačice, od kojih je najdominantnija bila Jagoda Truhelka, valja primijetiti kako su dva projekta imala bitnu ulogu pri određivanju društvene funkcije žene. Kako ističe Vladimir Lončarević, na rubu *katoličkih književnih projekata* pokrenut je i mjesečnik *Hrvatski Ženski List*. Prvi je broj objavljen 1939. godine, posljednji je tiskan tijekom rata 1944. Prva četiri godišta urednica je Sida Košutić, dok posljednji potpisuje Mara Schwell. Budući da je bio namijenjen čitateljicama uglavnom su se obrađivale teme o "zdravlju, domu, kuhanju, djeci, odgoju, majčinstvu, bračnom životu, modi, uz redoviti krojni arak" (Lončarević 2005: 349). Utemeljujući list na *toplīm kršćanskim načelima* Sida Košutić nagovještava projekt, antologiju koja će se realizirati dvije godine kasnije – *Hrvatska majka u pjesmi*.

Antologija se otvara Košutičinom znakovitom rečenicom – "Radost je žene najveća nad kolijevkom". I ta se radost očituje kao *najdublji izvor* – kao "smisao materinje žrtve". Valjalo bi mi, također, malo se igrati i brojkama jer, od 54 uvrštena pjesnika, pjesnikinja je tek 4: Zlata Kolarić-Kišur, Sida Košutić, Ivka Francišković-Kršul, Mara Gamiršek-Schwell. U tim se dvjema rečenicama, kao i kvantitativnom omjeru, može očitati sva složenost, nametnuta i prihvaćena, rodnih odnosa prve polovice XX. stoljeća, s već relativno bogatim iskustvom feminističkoga pokreta. No, već i sam naziv, tema antologije, problematičnoga je karaktera jer, koliko je meni poznato, još nije napisana antologija i/ili izbor *Hrvatski otac u pjesmi*. Naravno da nije riječ tek o štosu ili dosjetci negoli prije o javnom, vanjskom kodificiranju unutarnjega prostora namijenjenoga ženama, koji čini temelj socijalnosti (Bosanac 2006: 53). Ono što muški diskurzi imaju zaposjednuto, kako zaključuje Bosanac, jesu povijest, javnost i svijet iz kojih su žene do sredine XX. stoljeća isključivane. S obzirom na to da antologija izlazi 1941. godine, nakon prve faze liberalnoga feminizma, nakon brojnih knjiga književnica te ženskih udruženja, od prosvjetnih do umjetničkih, rekao bih da je to posljednji otvoreniji pokušaj kontrole javne sfere ženskoga glasa, koji će se vremenom provoditi ipak ponešto suptilnijim metodama, pa i u književnosti, pogotovo imajući na umu da se većina pjesnikinja prije 2. svjetskoga rata stratumu Majke periodično utječu, odnosno ona im, osim Marije Tucaković-Grgić te Marije Kumičić, gotovo da i nije u fokusu pjesničkoga interesa. Uostalom, tome svjedoči i navedena statistika antologije. Majci je, očito, s druge strane pridana društvena funkcija koja je od strane pjesnikinja zapravo tek elementarno prihvaćena.

Antologija je ilustrirana, nakon predgovora, poznatom Meštrovićevom skulpturom *Moja majka*, da bi već u prvoj pjesmi, Preradovićevoj "Majci", ona bila opisana pridjevom mila. Štoviše, već prve tri pjesme u prvom stihu koriste istu sintagmu – *mila majka*. Takovrsna stilistička trivijalizacija već je ideološki toliko kodificirana da je postala stereotipom, a time i neupitnom vrijednošću. O pridjevanju *anđeoskih* atributa ženi kao Majci piše Barbara Charlesworth Gelpi u knjizi *Shelley's Goddess Maternity, Language, Subjectivity* objašnjavajući procese

socijalizacije u 19. st. u novim društvenim funkcijama u kojima odnos prema djeci i obitelji te prema erosu zadobivaju sasvim drukčije vrijednosti, odnosno dolazi do značajnije diferencijacije spola (žene) od funkcije (Majke). U Hrvatskoj će se ti procesi, nešto zakašnjelo, događati tijekom XX. stoljeća. Umanjivanje realizirano putem elementarne opisne, epitetne razine metonimija je cijele antologije s vrlo jasnim performativnim učincima. Hranilovićeva će pjesma sintetizirati njezinu funkciju u tekstu "Majci" – ona je umorna i klonula, duboko je religiozna, njezino je srce u njezinu sinu, a on se Bogu moli da se njezin život kao i kandioce u crkvi ne ugase. Takovrsan opis nije ni malo bezazlen jer prezentira putem opisa roda njegovo povijesno značenje kao završen proces internalizacije. Upravo će Hranilovića Mavro Špicer istaknuti kao pjesnika u *kruni narodne naše poezije*, a suprotstavljajući je dekadenciji i nemoralu (Špicer 1936: 53). Time se ujedno ta skrivena politka antologije reprezentira u naglašenom povijesno-društvenom okviru a koji će svoj krajnji oblik, vrhunac i kraj, zadobiti u vremenu između 1941. i 1945., dakle za vrijeme NDH, u kojemu će osobito Vinko Nikolić imati značajno mjesto. Drugim riječima, funkcija antologije je reprodukcija ideologije koja samo potvrđuje internalizirane vrijednosti. Uspostavom NDH, kako napominje Dunja Detoni Dujmić (1998: 53), izaslanstvo je DHK, s njim i Sida Košutić "pohodilo doglavnika Milu Budaka, a za njim se povelu i Društvo hrvatskih književnica predvođeno Boženom Begović, uz tajnicu Veru Luketić te potpredsjednicu Ernu Krajač (...)". Time su se kompromitirale, da bi četiri godine kasnije, u promijenjenome ideološkome kontekstu prva zbirka pjesama bila ona Vere Luketić *Živi i mrtvi* (1945) s temom ratnog i logoraškog stradanja, no i s karakterističnim konceptom *svjetle budućnosti*, kršćanske nade podvučene pod socijalističku programativnost.

No, vratimo se antologiji. Valja vidjeti kako se Majci u njoj pridaje povijesno značenje. Točnije, njezinome fiksiranju u javnoj, društvenoj svijesti. Ona se smješta u 19. stoljeće, počev od Preradovića, preko Ivana Trnskoga, Huga Badalića i Đure Arnolda, preko Hranilovića i Novaka pa do Kranjčevićeve *Providnosti* (1898). Rekao bih da je na djelu proces odnosa ljepote i sublimacije odnosno odnosa uroda – neugoda, na što upućuje Žižek (2002: 270). Budući da je Majka dignuta na razinu kategorije, Stvari same koja je nedostižna, stoga je uvijek *korak iza* lijepoga. Žižek to opisuje kao nemogućnost dosezanja Stvari, te je u Sublimnome sadržana *neuspjela reprezentacija* (Žižek 2002: 271). Iz tog razloga objekt – Majka – pruža istovremeno ugodu i neugodu, ono posljednje iz razloga što se žena ne može svesti samo na jednu dimenziju jer, ukoliko je priroda *najkvalificiranija* za izazivanje Sublimnoga, onda je žena, koja se oduvijek dovodila u vezu sa zemljom i prirodom, zapravo istinsko mjesto imaginacije koju je nemoguće reprezentirati. Stoga Sida Košutić prihvaća logiku estetike i ugone, a Nikolić sublimacije i neugode, ali već je i u tom odabiru redosljed obrnut jer se krenulo od predodžbe, stvari, sublimnog.

Zanimljiva je podjela posla prilikom sastavljanja antologije koja također govori o spolnim ugovorima. Tako Vinko Nikolić u pogovoru sumira posao prikupljanja i odabira pjesama, u kojemu prvi, fizičko-istraživački, *profesorski* dio pripada njemu dok odabir *umjetnički najuspjelijih* pjesama pripada Sidi Košutić, a kriteriji odabira su "estetski i sadržajni" (Košutić i Nikolić 1941: 97).

Sida Košutić Majci pripisuje sljedeće attribute – posvećena žrtva, velika mati, materinja ljubav, skrušenost, najplemenitije čovječstvo. Središnja kategorija svodi se

na *svetu žrtvu* koju majka čini zbog djece. Iz kršćanske perspektive žrtva označava "prinos koji znači potpuno ili djelomično uništenje neke stvari ili bića u čast božanstva da bi se zadobila njegova naklonost (milost) ili prinos u ime nekog višeg dobra ili ideje" (Badurina i dr. 1990: 595).

Riječ je o dvostrukome pristajanju na potčinjenost – pristajući na ideologiju patrijarhata, autorica pristaje i na drugi pol istoga diskurza, onoga vjerskoga koji od žene/majke traži žrtvu zbog drugoga⁴. No, u tom pitanju pristajanja na tradicijsku ideologiju, okosnice koje su patrijarhat i vjera, ne bi trebalo ni zanemariti da autorice nisu uvijek u književnosti određene rodnim problemima, odnosno zalihama iskustva, već i da fikcionalnost igra ulogu u različitim modelima predstavljanja (Barrett 1983: 111). Drugim riječima Michèle Barrett otklanja poistovjećivanje, identifikaciju roda i teksta ne otklanjajući mu i tu mogućnost. Pa ipak iz Košutinićinih je riječi primjetno pristajanje na predstavljanje stereotipa o ženi te sasvim nekritički odnos prema ponuđenoj kompenzaciji od strane Vinka Nikolića. Kako kaže M. Barrett (1983: 111) "kompenzacija se odnosi na predstavljanje slika i ideja koje teže uzdizanju *moralne vrednosti* ženskosti". Žena u antologiji nije predstavljena u binarnoj logici katoličanstva već svedena na kategoriju Majke, one instance koja rađa, odgaja i žrtvuje se za naraštaje. S obzirom na to da sama ističe kako je riječ o pjesnicima koje je "odnjihala seljačka mati" sasvim je razumljivo kako je arkadijska slika koja se reprezentira reprezent *ideologije domaćega života* u kojemu prevladavaju snažni moralni osjećaji, patetično-sentimentalna raspoloženja te izvrgavanje žene određenom tretmanu koji je svodi na prizor. Zapravo je riječ o nametnutom, nepisanom društvenom ugovoru koji određuje položaje unutar obitelji i zajednice. Funkcija antologije je, prvenstveno, simboličko onemogućavanje širenja funkcija ženskosti izvan prihvatljivih okvira obitelji.

Problematizirati Majku stoga je u prvome dijelu XX. stoljeća nemoguće bez da se uvide i osnovne karakteristike pjesničkih modela unutar kojih se pojavljuje⁵ te osobito pritom valja prepoznati značaj katoličanstva koje je ono imalo na formiranje vrijednosti, od socioloških, estetičkih te političkih. Pitanje etosa u književnosti, moralnosti, nacije, odgoja neosporno su dolazili u žižu interesa hrvatskoga društva koje se postupno, liberalizirajući se, počelo odvajati od crkvenih temelja.

Milanja je poetički model katoličkoga pjesništva razlučio na dva tipa. Prvi je **patetični**, drugi **subjektivistički**. Prvoga karakteriziraju "motivski krug liturgije, retorički aparat Sv. Pisma, grandioznost, psalmičnost, objektivistički je i funkcijski (...). Prijeti mu opasnost verbalizma i preforsiran patos, manirizam (...). Resi ga apstraktni stratum (predmetni sloj) koji aficira transcendenciju, eshatološku problematiku koja se projecira u konkretnost životnih praktika i nastoji etičko-moralno potvrditi život" (Milanja 2010: 290). Drugi model govori o lirici "duševne dispozicije, koja se oslanja na običan, svakodnevni mali život (...)". Skladom i harmonijom prirode i svijeta unosi se smisao u dispartatnu socijalnu zbilju kroz projekciju unutarnjeg mira što ga nudi ufanje i vjera; to su pjesnici osobnog iskustva

⁴ Simone de Beauvoir naglašava, određujući pojam Drugoga i ženu kao drugo, da se ona često dobro osjeća u toj ulozi. No, ističe kako se navedeni osjećaj konstruira te da mitologija i religija pritom igraju ulogu prvotnoga kodifikatora (Bovoar 1983: 16 i dalje).

⁵ Tako će u pjesmi "Mojem sinu" upozoravati na svijet koji nije ništa drugo do li dolina suza.

i vjerskog doživljaja, teškog djetinjstva, bolesti, "tragična osjećanja života", sutonsko-mistično-kampanilističke auratizacije, pa nije neobično što su neki završili u kozmičkom kršćanstvu (...). Dakle, preko utjehe do transcendencije" (Milanja 2010: 290). U oba modela Crkva se javlja kao *mistično tijelo, kao Majka*. Drugim riječima, nemoguće je Majku kao predmetni stratum promatrati odvojeno i od inih njezinih značajki, ne tek psiholoških, socioloških i antropoloških već i duhovno-teoloških. "Kritički je važno uočiti da patrijarhalni marijanski simbol snažno legitimira patrijarhalnu društvenu strukturu i to na dva načina: idealizacijom jedne žene (Marije) nauštrb svih drugih žena te izvođenjem Marijine svetosti iz vrlina koje utemeljuju ženinu podložnost, ne samo Bogu jedinom kako je to činila Marija, već se to projicira i na podložnost muškom autoritetu uopće. Tako se često patrijarhalna duhovnost marijanizma poistovjećuje s društvenom situacijom koja promovira mačoizam (mušku nadmoć)" (Džolan 2007).

Majka se u antologiji prikazuje u izrazito romantiziranim obrascima. Oni su romantizirani iz dvaju razloga, a tiču se kompenzacije. Budući da su kvantitativno autorice u knjizi tek simboličko mjesto, taj se očiti nedostatak, isključivanje iz poretka društva, umjetnosti i vrijednosti morao nadomjestiti nečim drugim kako bi ravnoteža bila uspostavljena. Dakle, izostanak se kompenzira romantično-mističnim opisima majke (hrabra, topla, brižna, požrtvovna, snažna i sl.) i drugi bi razlog bio taj što se Majci s druge strane pripisuju božanski atributi, kao primjerice u pjesmi "Majka" Danka Anđelinovića (vječna, ravna bozim, drži nebo svodova). Štoviše, Anđelinović ju nominacijski reducira, u zadnjemu stihu: "(...) Najprvu riječ što bješe, – jer, ženo, ti si majka!" Pojam milosrdne Majke dolazi iz kršćanske mistike, a njezina je funkcija također bila kompenzacijska, ženski su atributi ublažavali mušku sliku Boga.

Jedan od načina patrijarhalno-simboličkoga discipliniranja glasa/diskurza, nametanjem društvenih okvira i sprječavanje emancipacije svakako su i strategije koje u sebi računaju na aksiološku selektivnost, koja je često samo prostor ideološke arbitrarnosti. Riječ je o tobože neutralnoj, objektivnoj i univerzalnoj disciplini povijesti umjetnosti koju feminističke kritičarke nazivaju *predstražom reakcionarne misli*. Stoga kvantitativna neravnoteža svjedoči upravo te, zapravo nimalo skrivene, prakse simboličkoga nasilja i procedura isključivanja. Kada patrijarhalni glas preuzme ulogu *društvenoga konstituiranja ženstva* onda su rezultati unaprijed određeni. Stoga smatram da je Sida Košutić kao suurednica zapravo pokriva ili alibi kojom se pokušava društvena funkcija žene svesti na majčinstvo, obuzdavajući tradicijskome društvu neprihvatljiv feminizam, ono što mi danas podrazumijevamo pod pojmom ljudskih prava, ali ne treba smetnuti s uma da je slika već odavno formirana u čemu je osobito A. G. Matoš kao najvažniji kritičar moderne imao vrlo važnu ulogu. Tako će u tekstu o Mariji Jurić Zagorki "Ćaskanja" žensku i feminističku literaturu svesti na *trač, poknjiženi trač*, a u pogledu Majke će konstatirati kako potraga za Majkom nije urodila plodom, a sve u formi Matoševa jeftinoga feljtonizma (Matoš 1973: 148–150).

No, što se zapravo događa upravo s pjesnikinjama o čijem se društvenome položaju drugi brinu? Imajući u vidu kako je Marija Kumičić osnivačica *Društva hrvatskih žena* (1921) te da je njezin javni rad imao istaknutu političku, odnosno pravašku notu nije ni čudno da se uz njezino pjesništvo vezuju i nacionalno-odgojne

metode, često izrazito deklamativnoga karaktera. Samo je *Društvo* dvaput bilo zabranjivano, prvi put već 12. lipnja 1922. godine, dok je konačno zabranjeno 5. svibnja 1943. Važnost *Društva hrvatskih žena* nemjerljiva je jer se putem njega kapilarno šire ideje putem mnogobrojnih osnovanih ogranaka (Požega, Karlovac, Jastrebarsko, Sisak, Daruvar itd.). Temeljni mu je zadatak bio "da goji među hrvatskim ženama smisao za društvenost, koja će radati inicijativom i akcijom na nacionalnom i feminističkom polju, na polju čovječnosti, prosvjećivanja, morala, narodnog zdravlja, društvenosti i privrede." Da bi žene što bolje ostvarile ove zadane ciljeve odmah su osnovani odsjeci, prosvjetni, feministički, privredni i socijalni (Džolan 2007). Tako, primjerice, Marija Kumičić u zbirci *Pjesme* iz 1903. ("Mojem čedu", "Blago tebi") u pjesmama "majčinske tematike" pretpostavlja ih nacionalno-domoljubnome odgoju. A u tekstu "Kratka radost" obraćanje djetetu ima propedeutički karakter, s jedne strane riječ je o pesimističkom doživljaju svijeta, s naglaskom na kršćansku nelagodnost prema modernosti, a koja se očituje u koncepciji grijeha⁶, dok s druge strane naglasak stavlja na izrazitu domoljubnost pjesama. "Otačbina" pomiruje vrijednosti domovine i vjere u figuri Majke što je stereotip koji domovinu tretira u infantilnim registrima. Marija Kumičić svojim deklamatornim stihovima, a ne treba zaboraviti da se te iste godine pokreće i časopis *Hrvatska straža* kojemu je u programu na prvome mjestu vjera, potom nacija te da se gotovo izjednačavaju navedene dvije kategorije, ona dakle samo estetički realizira ono što je zapravo program katoličke književnosti. Naravno da se on uklapao i u njezine političke aktivnosti. Zbirka pjesama *Majka* Marije Tucaković-Grgić, s podnaslovom *opjevana slika majčine ljubavi, bola i stradanja* (1928) izvedbeno pripovijeda o dilemi žene između ljubavi prema muškarcu te prema djeci, razdvojenosti od potonjih zbog siromaštva te, konačno, njezine pogibije. Riječ je o poetskoj pripovijesti iz seoskog života, nimalo arkadijski intoniranog, u čijem središtu je ženska emotivnost. Stihovno organizirana no baladno intonirana s velikim utjecajem usmenoga deseteračkoga pjesništva autorica ekvilibrira između dvaju naslijeđenih obrazaca od kojih usmenost pretpostavlja tradiciju trajanja, nepromjenjivosti dok ona druga što iz nje proizlazi od subjekta zahtijeva dvije vrste nemogućnosti – one prema djeci i one prema mužu. Zapravo Marija Tucaković-Grgić putem lirskog subjekta problematizira ulogu žene koncem dvadesetih godina prošloga stoljeća i njezinih duštvenih uloga te njezine emotivnosti, kao bitnih sastavnica sebstva. Stoga je pitanje unaprijed tragično intonirano jer identitet ne može biti realiziran bez konačne drame koja razrješava zaplet na realciji između sebe i drugih. Tragično razrješenje u zbirci pjesama rezultat je preusmjeravanja smisla kao rezultante historijskoga *produžetka socijalizacije kao uloga*, o kojima je govorio Jean-Claude Kaufmann kada je zaključio kako su u središtu identitetskoga procesa suodnosi između tri pola – identiteta, afekta i djelovanja (Connerton 2004: 7). U tom smislu zbirka pjesama jest pripovjedna jer se tom tehnikom nastoji ovladati vlastitom sudbinom (Kaufmann 2006: 110).

Paul Connerton tvdi da se pamćenjem, odnosno "slikama prošlosti legitimira postojeći društveni poredak" (2004: 7). U pjesmi "Stari dom" Ivanke Laszowski

⁶ *Izložba kluba likovnih umjetnica*, Almanah društva hrvatskih književnica, Zagreb, god. II, br. 1, 1939, str. 88-90.

(*Pjesme*, 1939) dom ima funkciju, vrlo čestu u književnosti, personaliziranja, obrasca upisivanja idile u prošlosti, preklapanje doma i djetinjstva te Majke kao metonimije sklada, sreće, sigurnosti. Drugim riječima, preuzimajući arhetipsko značenje i simboliku doma, istu onu koju je Gaston Bachelard u ontologiji imaginarnog vidio kao prostor topline/intimnosti, ili pak uterocentričnost koju spominje P. Sloterdijk (Šeleva 2008: 125), u konačnici i onotološkom karakteru stanovanja (Hedegger) – u jeziku, zajednici, domu/domovini. Idealizirajući slike doma, svjedočeći o njemu kao o izgubljenom mjestu/raju autorica kodificira ne samo subjektivno viđenje negoli pritom legitimira i kulturni i čitav ini vrijednosni, društveni okvir prošlosti. Tu će istu tezu eksplicirati na samom početku stoljeća i Marija Kumičić, u rasponu od doma do domovine kao uostalom i još jedna spisateljica čije su pjesme u prozi odličan primjer predmetnotematskog te poetičkog razvoja ženskoga pjesništva.

Zdenka Jušić Seunik, bliska katoličkoj književnosti, javlja se u *Hrvatskoj smotri* te u almanahu *Selo i grad* (Lončarević 2005). Uz Doru Pfanovu te Zdenku Marković i Sidu Košutić, Zdenka Jušić Seunik najznačajnija je prijeratna hrvatska pjesnikinja. Impresionističke te novosimbolističke pjesme u prozi, naglašeno subjektivističke te intimističkoga pathosa, kroz koje probija katolička transcendencija uspijeva kroz modele sebstva odmaknuti od pukog maniriziranja, pa i u pjesmama s tematikom Majke "Pjesma nerođenom djetetu" (*Dani nemira*, 1939) iz knjige *Lirski fragmenti* (1940) identičan provodni princip. Uz neizostavnu ideju "kuće mojega djetinjstva" ("Majci") tu je i ideja otkupljenja grijeha zbog odlaska. Naglašeni etički horizont vezan uz napuštanje obitelji, doma, domovine samo potvrđuje smjer kojim se spolni i rodni mehanizmi sukobljavaju na razmeđi između biologije i kulturnoga konstrukta. Nada Raverta, inače pjesnikinja značajno okrenuta ljubavnoj tematici impresionističkoga prosedea, u pjesmi "Sjena" (*Sjena srca*, 1939) Majku prikazuje utočištem, slično kao i Marija Kumičić ("Majci iz daljine") ili pak Zdenka Jušić Seunik. Opet je riječ o izgubljenome toposu, odlasku majke (smrt) i gubitku topline te sveprisutnome osjećaju krivnje. Upravo će tih nekoliko knjiga objavljenih 1939. g. kao i novopokrenuti *Hrvatski Ženski List* postati graničnim mjestom u kojem razvoj ženskoga pjesništva biva gotovo prekinut, a sve zbog sluteće političke katastrofe. Za primijetiti je kako će 1939. godine, godine početka 2. svjetskog rata, biti formirana Banovina Hrvatska unutar Kraljevine Jugoslavije (sporazum Cvetković – Maček, 26. kolovoza 1939. g.) koja je bila kratkotrajna, svega dvije godine do uspostave NDH, godine kada Sida Košutić i Vinko Nikolić objavljuju antologiju.

Već će iduću godinu Sida Košutić eksplicirati u svojoj zbirci modele iz antologije. Autorica u pjesmi u prozi "Ime tvoje sveti se" (*Vjerenička žetva*, 1942) obraćanje nerođenoj kćeri koristi kao provodni stilski princip, zapravo u formi invokacije (Piskač 2008: 67-87), koja mjestimično ima oblik molitve, Košutić upućuje na nekoliko nivoa poetičkih utjecaja. Prije svega tekst se u mnogim svojim dijelovima sastoji od fraza i formula, koje se ponavljaju, što je već utjecaj ne samo biblijskih tekstova nego i usmene književnosti. S druge pak strane katolički osnov u nekoliko sintagmi iz pjesme "Ruke moje majke" nesvjesno su kao opća mjesta ušle iz ekspresionističkoga fundusa, premda ne i jedino odtuda. Izrazito naglašena dualnost, različite obale kao alegorije Života i Smrti samo dodatno potkrepljuju biblijsku potku, ali i naglašavaju ekspresionističku prenaplašenu slikovitost i emotivnost.

Određujući majčinstvo, dakle, kao kategoriju koja nastoji učvrstiti tradicijom potpomognuti patrijarhat autori su u antologiji intimni prostor učinili javnim. Usprkos želji da se status žena petrificira omogućilo se drugo – sinteza jednog feminističkog nastojanja za javnim diskurzom, pa makar i posredno preko muških pisaca koji dominantno reprezentiraju majčinstvo, sinteza koja će uskoro zamuknuti pred nadolazećim ratom, a nakon kojega će se žensko pjesništvo, pa i čitava feministička misao i aktivizam kretati u ponešto drukčijem smjeru i intenzitetu. Ujedno, antologija je ukazala i na neuvršteno žensko pjesništvo iste tematike, u formi kojega su ruski formalisti označavali minusom, a dekonstrukcija prisutnom odsutnošću.

LITERATURA

- Bar et, Mišel. 1983. *Potčinjena žena*. Beograd: Radnička štampa.
- Bibliografija ženskih pisaca*. 1936. Zagreb: Udruženje univerzitetski obrazovanih žena.
- Bos anac, Gordana. 2006. "Odsutan prostor žene: povijest, javnost i svijet". *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: 51–69.
- Bo vo ar, Simon de. 1983. *Drugi pol 1*. Beograd: BIGZ.
- Co nne rton, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.
- De lbianco, Valnea. 2006. "Biblijske žene u hrvatskoj književnosti srednjega vijeka i renesanse". *Narodna umjetnost* 43, 2: 135–148.
- De toni Du jmić, Dunja. 1998. *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Društvo hrvatska žena. URL: http://hrvatskazena.org/history_hr.htm
- Dž o lan, Mijo. 2007. "Marijina sloboda – Aktualno pitanje naše kulture". URL: http://www.svjedorijeci.ba/pdf/posebniprilozimarija_290.pdf
- Ge lpi, Barbara Charlesworth. 1992. *Shelley's Goddess Maternity, Language, Subjectivity*. New York: Oxford University Press.
- Ja kobović Fribec, Slavica. 2007. "Zazorno tijelo, feministički korpus. Žensko pisanje, ginokritika i feminizam u Hrvatskoj". *Kategorički feminizam – Nužnost feminističke teorije i prakse*. Zagreb: Centar za ženske studije: 197–210.
- Ka ufm ann, Jean-Claude. 2006. *Iznalaženje sebe – jedna teorija identiteta*. Zagreb: Antibarbarus.
- K o š u tić, Sida i Nikolić, Vinko. 1941. *Hrvatska majka u pjesmi*. Zagreb: Hrvatski ženski list.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnoga kršćanstva*. 1990. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Liss, Andrea. 2009. *Feminist art and the maternal*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lončarević, Vladimir. 2005. *Književnost i hrvatski katolički pokret*. Zagreb: Alfa.
- Marković, Zdenka. 1970. *Pjesnikinje starog Dubrovnika*. Zagreb: JAZU.
- Matoš, Antun Gustav. 1973. "Ćaskanja". *O hrvatskoj književnosti II*. Zagreb: JAZU – Liber – Mladost: 148–150.
- Milanja, Cvjetko. 2010. *Hrvatsko pjesništvo 1900–1950. Pjesništvo hrvatske moderne*. Zagreb: Altagama.
- Piskač, Davor. 2008. "The Typology of Biblical Invocations on the Psalms and the Song of Songs". *Narodna umjetnost* 45, 1: 67–87.
- Šeleva, Elizabeta. 2008. "Kuća i mučnina: tjeskoba mjesta". *Feminizam u transnacionalnoj perspektivi – Promišljanje sjevera i juga u postkolonijalnosti*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Centar za ženske studije.
- Špicer, Mavro. 1936. *Ženska duša u svjetlu povijesti*. Zagreb: vlastita naklada.
- Žižek, Slavoj. 2002. *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb: Arkzin.

SOZIALFUNKTION DER MUTTER/ DER MUTTERSCHAFT IN DER DICHTUNG DER ERSTEN HÄLFTE DES 20. JH.

In diesem Artikel wird die Anthologie der Autoren Sida Košutić und Vinko Nikolić unter dem Titel "Hrvatska majka u pjesmi" durch das Prisma der Disziplinierung des Feministischen in der ersten Hälfte des 20. Jh. analysiert. Dabei wird einerseits die Rolle der Tradition, des Patriarchats und der katholischen Literatur registriert und andererseits werden die Strategien, welche die Dichterinnen selbst in der Konstituierung des Paradigma haben, angedeutet. Durch die Ausdehnung der Mutterschaftsfunktion außerhalb des Anthologierahmens wird auch der literaturgeschichtliche Rahmen eines phänomenologischen Topos formiert, der besonders in der zweiten Hälfte des 20. Jh. noch intensiver zum Vorschein kommt, und zwar durch die Spaltung der Sphären auf die intime und die öffentliche Dimension.

SCHLÜSSELWÖRTER: *Frauedichtertum, Feminismus, Mutterschaft*.